Veche terminologie religioasă latinească tălmăcită în limba românească. Observaţii asupra dicţionarului lui Teodor Corbea (*Dictiones latinae cum valachica interpretatione*)

Adrian CHIRCU

Dans notre communication, nous nous proposons de discuter à l'égard des termes religieux qui circulaient dans la société médiévale roumaine, plus précisément à la fin du XVII^{ème} *siècle et au commencement du XVIII*^{ème} *siècle.*
Pour une meilleure délimitation du sujet investigué, nous avons tiré les faits de langue de l'ouvrage lexicographique rédigé par Teodor Corbea, intitulé ***Dictiones latinae cum valachica interpretatione****, qui est le plus ample dictionnaire élaboré pendant la culture médiévale roumaine. Cet ouvrage bilingue contient des mots latins traduits en roumain et a un caractère encyclopédique.*
À part l'inventaire et la description des unités lexicales, l'analyse des faits de langue investigués permet de se faire une idée des termes religieux qui circulaient dans les parties occidentale et orientale de l'Europe.

Mots-clés: ancien roumain, dictionnaire, terminologie religieuse, lexique, richesse lexicale

„Limbajul bisericesc actual este deci mărturie pentru contemporanii noştri asupra formei avute de vechea noastră limbă literară" (Chivu, 1997: 17).

0. La sfîrşitul veacului al XX-lea şi la începutul celui de-al XXI-lea, studiul vechilor scrieri româneşti, fie acestea laice ori religioase, a cunoscut un reviriment, conjunctură de care au profitat, în egală măsură, toţi cei interesaţi de starea culturii româneşti de altădată, care şi-au propus să circumscrie într-un mod apropriat anumite chestiuni care n-au fost îndeajuns studiate, al căror rost este de a suprinde realităţile epocii ori schimbările ce au survenit în timp, în societatea românească.

1. În aceeaşi linie a valorizării textelor de odinioară, se înscrie şi cercetarea de faţă, în care ne propunem să discutăm pe marginea celui mai amplu dicţionar redactat în perioada Evului Mediu românesc, şi anume *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, elaborat de către învăţatul ardelean Teodor Corbea, care reuşeşte să tălmăcească ori să echivaleze în limba română un număr

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

impresionant de termeni latineşti (uneori de provenienţă grecească), ce au un caracter enciclopedic ori popular.

1.1. De-a lungul ultimelor două decenii, asupra rolului şi a locului acestui dicţionar în cultura română, s-au pronunţat, în special, filologi, lingvişti ori istorici: Grigore Creţu (1905), Mircea Seche (1966), Mihai Alin Gherman (2000-2001, 2004a, 2004b, 2010), (Cândea et *alii*, 2012) sau Gheorghe Chivu (2017), cu toţii remarcînd complexitatea acestuia, ca, de altfel, şi particularităţile de redactare.

1.2. De pildă, autorul ediţiei critice a dicţionarului (DLVI, 2001), A. M. Gherman, în studii succesive, evidenţiază însemnătatea acestuia, observînd că se dovedeşte a fi „o lucrare care depăşeşte cu mult nivelul lexicografiei din cultura noastră veche, anticipînd, nu numai ca bogăţie a materialului lingvistic, ci şi în concepţie, lexicografia Şcolii Ardelene" (2000-2001: 164), că „are un lexic românesc de o bogăţie cu totul remarcabilă […], că aici aflăm cel mai amplu inventar lexical al limbii române găsit în vreo lucrare lexicografică românească redactată pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea" (2004: 75) şi că avem de-a face cu o operă „insolită pentru imaginea convenţională a culturii româneşti" (2010: 65).

La rîndul său, Gh. Chivu consideră că dicţionarul este „expresia unei marcate nevoi culturale, resimţite în spaţiul românesc la cumpăna veacurilor al XVII-lea şi al XVIII-lea" (2017: 104), cînd incursiunile în mediul cărturăresc occidental erau tot mai susţinute şi mai rodnice.

2. În ceea ce priveşte modelul care a stat la baza elaborării lucrării lexicografice în chestiune aflăm date chiar de la Teodor Corbea, care ignoră sau lasă voit două menţiuni din *Dictionarvm latinovngaricvm opus novum et hactenvus nvsqvam editvum; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam* (DLU), redactat de către Albert Szenci Molnár, şi anume „**Argentina**[1] et **Argentoratum**: tare oraş al Ţării Nemţeşti lîngă apa Rhenus, în ţînutul Alsaţiei. Acolo ca acela înalt turn iaste şi bisearică îmfrîmşeţată, cît în Europa altă bisearică sau turn aseamine acestora nu iaste. Iaste iarăş acolo o academie vestită, în care de demult mulţi înţelepţi s-au învăţat, unde şi eu, care această carte am scris (adecă *Albertus Molnaru*) trei ani şi jumătate am lăcuit în vreamea copilăriei." (DLVI, 2001: 53); **Altorsium, g.n.** orășăl în ținutul domnilor norimbergheani, în care acest noriberghean svat cinsteș bogată academie au zidit în numărul anilor 1575**,** unde acest Lixicon l-au scris Albertus Molnar în numărul anilor 1603 (DLVI, 2001: 33).

2.1. Prin urmare, sursa iniţială trebuie să fie aceasta, însă cărturarul român nu se mulţumeşte să preia *tale quale* informaţia eruditului maghiar, iar compararea cuvintelor din dicţionarele celor doi învăţaţi sugerează că, la Corbea, avem „o atitudine creatoare", dovedită atît prin „eliminarea unor articole, cît şi prin

[1] **Strasbourg**. Avem de-a face cu una dintre cele mai detaliate glosări din dicţionar. Toponimul este prezentat întocmai şi în dicţionarul lui Albert Szenci Molnár.

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

selectarea unor valori semantice care să fie echivalate în românește" (Gherman 2010: 67). De asemenea, acesta inovează, „adăugînd explicaţii şi semnificaţii, făcînd comentarii, dar, mai ales, creînd, într-o limbă ce s-a dorit a fi bogată şi nuanţată, un echivalent cît mai bun al părţii latineşti, nu o copie literală a componentei maghiare din *Dictionarium Latino-Ungaricum*" (Chivu 2017: 104).

3. Apariţia acestei lucrări lexicografice trebuie pusă şi pe seama sprijinului de netăgăduit acordat de biserică, iar această cheie interpretativă se găseşte la sfîrşit, unde autorul precizează că cel care a plătit tălmăcirea acestui *lixicon* este „părintele Mitrofan, episcopul de Buzău" (DLVI, 2001: 557). Nu trebuie uitat nici faptul că Teodor Corbea era familiarizat cu scrierile bisericeşti, dovadă fiind redactarea *Psaltirii în versuri*. Nu credem că i-ar fi fost străine nici psaltirea mitropolitului Dosoftei, nici cea a lui Antim Ivireanul ori alte psaltiri calvine care au circulat în Ardeal.

3.1. Pornind de la aceste consideraţii preliminare asupra dicţionarului corbean, ne propunem să urmărim modul în care Teodor Corbea echivalează, în limba română, termenii latineşti religioşi specifici bisericilor apusene, în special celei catolice şi celor ivite sub impulsul Reformei, ţinînd cont de faptul că Albert Szenci Molnár era un pastor calvin.

3.2. Demersul nostru interpretativ diferă, într-un anumit fel, de cele anterioare (Bălan, 1914), în sensul că nu ne vom limita doar la inventarierea termenilor religioşi care circulau în Evul Mediu occidental şi în cel românesc (Onu, 2000) şi la analizarea vocabularului bisericesc de ieri (Gheţie, 1997; Niculescu, 2017), ci vom urmări, în special, modalităţile prin care Teodor Corbea, pe baza cunoştinţelor sale, tîlcuieşte cît mai bine termenii religioşi latineşti în limba română, anticipînd, într-un anumit fel, configurarea limbajului bisericesc actual (Chivu, 1997; Bărbuleanu-Tereche, 2013; Ivăniş-Frenţiu 2013; Teleoacă, 2017).[2]

3.3. Premisa de la care am plecat în abordarea unui asemenea subiect constă în faptul că, dat fiind că avem de-a face cu cel mai amplu lexicon elaborat în vechea cultură românească, există posibilitatea ca, în filele acestuia, să fie prezent un număr semnificativ de cuvinte ce au un caracter religios sau care pot fi puse în relaţie cu biserica ori cu trăirea bisericească, iar analiza acestora ne poate ajuta să înţelegem atît unele aspecte de ordin lexical, în speţă accepţiuni ale termenilor ori modalităţi de formare a cuvintelor, cît şi anumite aspecte implicite privitoare la organizarea şi la viaţa religioasă a românilor transilvăneni.

3.4. Astfel, putem avansa ideea că nu avem de-a face doar cu un dicţionar de mari dimensiuni, ci şi că avem în faţa noastră un prim inventar posibil, fie acesta şi incomplet, al termenilor religioşi româneşti, care circulau în Evul Mediu.

4. În vederea circumscrierii cît mai apropriate a faptelor de limbă, am excerptat din paginile dicţionarului un număr semnificativ de unităţi lexicale,

[2] Pentru un istoric al cercetărilor privitoare la stilul religios, a se vedea Diaconiţa (2015).

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

avînd sau putînd avea un caracter creştin/religios, ce constituie corpusul studiului nostru. În realizarea acestuia, am întîmpinat cîteva dificultăţi, datorate semnificaţiei/semnificaţiilor complexe ale termenilor. Pentru clasificarea lor, am prioritizat criteriul anterior precizat[3], încadrînd termenii în mai multe categorii, pe care le prezentăm în cele ce urmează:

a) *termeni care trimit la fiinţe cu puteri spirituale, la fiinţe pure, la locuri de supremă fericire*: **angelus, g.m**. înger, anghiel, sol; **apostolus, g.m.** apostol, cu porâncă trimis; **Christus, g.m.** uns, Hristos; **Deus, g.m.** dumnezău; **divinitas, g.f.** dumnezăire; **Eden, g.f.** nume a grădinei raiului; **enthusiasmus, g.m.** suflarea sau răsuflarea lui dumnezău; **faticanus, g.m.** gâcitori, gâcitoriul rânduirei lui dumnezău; **fatiloquus,-i, g.m., -a** gâcitori,-re, vestitori afară de voia lui dumnezău; **flamen, g.n.** suflare, duh; **propheta, g.m.** semnificaţiei gâcitori, proroc, vestitoriul voiei lui Dumnezău; **prophetis, g.f.** proroci**ț**ă; **rophetissa, g.f. idem**; **seraphimi, g.m.pl.** îngeri curaţi cu raze înfocate strălucitori, serafimi; **theos, g.m. Latine deus** dumnezău; **theotócos, g.m.** născători de dumnezău, despre Fecioara Mariia să zice; **theótocos, g.m.** de dumnezău născut; **virgo,-nis, g.f.** fecioară, vergură; **virguncula, g.f.** feciurioară, vărguri**ț**ă; **viripotens,-tis, g.f.** fecioară spre căsătorie cuvioasă;

b) *termeni privitori la anumite ranguri bisericeşti sau monahale*: **abbas,-atis, g.m.** iegumen [sic!]; **abbatissa** mare călugări**ț**ă, stari**ț**ă; **apocrysiarii** popii ai doile, vlădici; **archiepiscopus, g.m**. arhiepiscup; **archimandrita, g.m.** arhimandrit; **canonicus, g.m.** îndereptători, popă canonic; **cœnobita, g.m.** călugăr, bărat; **curio, g.m.** popă de curte; **diaconus, g.m.** diiacon; **ecclesiastes, g.m.** propoveduitori, popă; **eremita,-æ, g.m.** sihastru; **flamen,-nis, g.m.** preot de svinț**i**t; **mystes, g.m.** svinț**i**t, popă; **papa** tată, tată mare; iarăș: popă mare rimlenesc, papa; **parochus, g.m.** care au gătit solilor celor veniți bucate (conăceari); iarăș: popă, slugă biserecească; **patriarcha, g.m.** părinte svânt de demult, patriiarch; **pontifex, g.m.** popă mare, arhiereu; **protomysta, g.m.** popă mare; **sacricolæ, g.m.pl.** popii jârtvitori, năroadele besearecei, oamenii lui dumnezău; **sacrificulus, g.m.** popă jirtvitori;

c) *termeni referitori la anumite ocupaţii, la persoane apropiate de biserică sau implicate în activitatea acesteia* (*altele decît ranguri bisericeşti*): **acolythi,-orum** ocrotitori ai bisearecei, slujitori de svinț**e**nie; **æditimor,-aris** gocimănescu, păzâtori de biserecă sânt; **æditimus** gociman, păzâtori al bisearecei; **basilicanus, g.m.** păzâtori de mănăstire; **capsarius, g.m.** păzâtori de sicrie, făcători, purtători; **christianus, g.m.** creș**t**in; **christicola, g.m. idem**; **chriastinismus, g.m.** creș**t**inătate; **concionarius, g.m.** propoveduitor, spuitor de cazanii; **concionator, g.m**. căzănitori; **consecrator, g.m.** svinț**i**tori; **evangelista, g.m.** evanghielist; **evangelus,-i, g.m.** spuitori de bucurie; **fanaticus, g.m.** păzâtori de biserecă; **flaminius, g.m.** slujitori de jârtvuit; **hagios, g.m.** svânt; **hieros, g.m.** svânt;

[3] În vederea înţelegerii adecvate a accepţiunilor unor termeni şi a încadrării semantice ulterioare a acestora, am consultat următoarele lucrări lexicografice (DLR, DR, DILR, DL-R, DLU).

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

miserator, g.m. milostivitori, amărâtori; **mystagogus, g.m.** cliseri, purtători de grijă a svinţeniei; **nomarcha, g.m.** şpan de eparhie, vătaf; **nomarchia, g.f.** vătăşiia; **parœci, g.m.pl.** nărodul din curtea popască; **phæcasiarius, g.m.** popă, de pă încălţământa [sic!] fecasium; **Pharisæi, g.m.pl.** oameni au fost între nărodul jidovăsc în Iudea întru orânduiala învăţăturii bisearecei usebiţi, cu îmbrăcământul şi cu ţânearea orânduialei, de nărodul cel de obşte aleşi; **piatrix, g.f.** fămeaie muncitoare cu jârtvă curăţâtoare; **prædicator, g.m.** propoveduitori, vestitori; **præfica, g.f.** fămeaie plângătoare de mort tocmită în simbrie (sau îndereptătoare de jale); **precator, g.m.** rugători; **probator, g.m.** mărturisitori, bine-văditori, adeveritori; **psaltes, g.m.** cântăreţ, peveţ; **psaltria, g.f.** cântăreaţă; **sacerdos, g.o.** popă jirtvitori, preot; **sacerdotissa, g.f.** preoteasă, popoaie; **sacrificus, g.m.** svinţitori, de svinţenie făcători,-re; **sanctulus, g.m.** svinţişor, svânt mic; **sanctus,-a,-um nomen et participium** svânt,-ă, curat,-ă, tare, isprăvit, săvârşit,-ă, rânduit,-ă; **salutator, g.m.** mulţămitori; **symmista, g.m.** soţâie dintr-aceaeaşi svinţeanie, soţ preoţăsc; **theologus, g.m.** bine învăţat spre Sfânta Scriptura; **theomachus, g.m.** oştitori cu dumnezău; **Theophilus, g.m.** iubitori de dumnezău; **item**: nume usebit bărbătesc; **venerans,-tis, g.o.** cinstitori,-re; **venerator, g.m.** cinstitori, biciuluitori;

d) *termeni privitori la lăcaşuri de cult ori la anexe ale acestora*: **adytum, g.n.** schit, bisearecă în loc ascuns; **ades, g.f.** bisearecă, o casă; **basilica, g.f.** casă dempreună de svat, mănăstire; **cœmenterium, g.n.** ţementerium, loc de îngropat; **conclave, g.n. conclavis** cămară ascunzătoare, loc încuiat, ascunzu [sic!] **conclavium et conclavum, g.n. idem**; **defensaculum, g.n.** loc de mântuire; **ecclesia, g.f.** bisearecă, o casă svântă; **fanum, g.n.** bisearecă, schit; **lararium, g.n.** capolnă de casă sau schit de casă; **lychnuchus, g.m**. sfeaşnic sau purtători de făcile de vânt; **lychnus, g.m**. lumină de lumânare, făclie de vânt; **Monasterium, g.n.** mănăstire; iarăş: un oraş în Vestfaliia; **oraculum, g.n.** bisearecă, casă de închinat; iarăş: spunere de ceale viitoare (gâcire), vestire dumnezăiască prin om, voroavă amăgitoare; **parochia, g.f.**; **pastophorium, g.n.** cămara preoţască de veşmintele ceale svinte; iarăş: cămară de mireasă; **pronaos, g.m.** stătători înainte bisearecei; **psalmus,-i, g.m.** psalom, cântare; **Psalterium, g.n.** unealtă au fost cu zeace coarde în patru cornuri; iarăş: cartea Psaltirea lui Sveti David; **sacellum, g.n.** capişte, schitişor, capolnă mică; **sacrarium, g.n.** loc de ţânut svinţeniia jârtvnică, loc svinţit, svinţitoare; **sacrosanctum, g.n.** loc de svinţenie, prea sfinţit; **sanctuarium, g.n.** loc svânt în bisearecă sau bisearecă svinţitoare; **tumba, g.f.** groapă, loc deşărt, coşcig;

e) *termeni care desemnează anumite obiecte de cult, scrieri religioase sau obiecte auxiliare*: **aspergillum, g.n.** pământuf cu care papistaşii să stropăsc cu a lor aiazmă; **assidelæ, g.f.pl**. mease preoţeşti pentru jârtvă (sau jârtvuitoare); **baptisterium, g.n.** piiatră de botezat; **Biblia, g.n.pl.** Scriptura Svântă, Bibliia; **carpheotum, g.n. t**ămâie curată, albă; **cenotaphium, g.n**. coşcig deşert; **conditivum, g.n.** coşcig; **conditorium, g.n.** loc ascuns, coşcig; **crux, g.f.** cruce; **evangelium, g.n.** evanghielie; **fetra, g.f.** ferestruică sau uşcioară în ţânearea

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

svinţitoriul [sic!]; **Hagiographia, g.f.** Svânta Scriptură; **iccon, g.f.** icoană; **iconcula, g.f.** iconiță; **imago, g.f.** chip, icoană, înfigurare, asămănare; **imaguncula, g.f.** iconiță, chipșor, înfigurărea; **initialia, g.n.pl.** lucruri de svinţit; **phæcasium, g.n.** numele ciobotei care o au purtat popii; **pontificia, g.n.pl.** cărţi scrise de ţeremoniile popilor; **theologia, g.f.** învățătură de dumnezău sau de lucrurile dumnezăieşti, Svântă Scriptură; **thuribulum, g.n.** cădelniță tămâietoare; **thus,-uris, g.m.** tămâie; **thusculum, g.n.** tămâie; **turibulum, g.n.** cădelniță, vas de tămâiat;

f) *termeni referitori la acţiuni sau rînduieli ce ţin de trăirea creştină, de organizarea bisericească ori de activităţi desfăşurate în sînul acesteia*: **abbatia, g.f.** iegumenie [sic!]; **adjiciales** preoțască, mare și scumpă cină**, adoratio, g.f.** rugăciune; **amburbiale, g.n.** sărbătoare de umblat cu crucea, jârtvă ocolitoare de oraș; **bendico,-is** binecuvintezu, binegrăiescu, blagoslovăscu; **bendeicta [sic!], g.n.pl.** blagoslovenii, binecuvântări; **benedictio, g.f.** blagoslovire; **benedictum, g.n.** binecuvântare, blagoslovenie; **canon, g.n.** îndereptare, rând croit; iarăș: inimă de pavăză, canon; **charistia, g.f.** ospeție cu îndrăzneală; **charitas,-atis, g.f.** dragoste curată; **concilium, g.n.** săbor, svat; **concio,-onis, g.f.** împreună chiemare, adunare; iarăș: cazanie; **concionor,-aris** propoveduiescu, căzănescu; **congregatio, g.f.** adunare dempreună, săbor; **consecratio, g.f.** svințire; **consecro,-as** svințescu; **conventus, g.m.** săbor, adunare, împreună adunat nărod; **cultus,-us, g.m.** cinstire dumnezăiască, slujbă, împodobire; **curionium, g.n.** leafa popei de curte; **Decalogus, g.m.** zeace porânci ale legii lui dumnezău; **defendo,-is** mântuiescu; **defensio, g.f.** mântuire, ocrotire; **defensito,-as** mă mântuițăscu, ocroticescu; **defenso,-as idem; diaconia, g.f.** dieconie; **dicata, g.n.pl.** lucruri usebite lui dumnezău poclonite; **evangelia,-orum, g.n.pl.** jârtvuiri pentru vestire bucurătoare; **eulogia, g.f.** blagoslovire; **excusatio, g.f.** mântuire; **excuso,-as** mântuiescu; **exsacrifico,-as** svințescu, blagoslovăscu; **fatum, g.n.** rânduirea lui dumnezău; **festum, g.n.** sărbătoare; **genethlia, g.n.pl.** ospăț de sărbătoarea nașterei, țeanchieș, ospăț; **homilia, g.f.** voroavă în săbor sau în divan; **iconismus, g.m.** scrierea sau zugrăvirea icoanelor; **immisericordia, g.f.** nemilostivire; **immolo,-as** jârtvuiescu; **initio,-as** hirotonescu, svințescu; **initior,-ar** mă svințescu, mă hirotonescu; **mentio, g.f.** pomenire; **mentiturus, g.m.** mântuitorealnic; **miseratio, g.f.** milostivire, amărâre; **misereor,-eris,-tus sum** mi-e milă, mă milostivăscu, mă amărăscu, miluiescu; **miserescit, imper.** să miluaște; **miseresco,-is,-ere** mă milostivăscu, mă miluiescu, mă amărăscu; **misereor illius** mi-e milă, miluiescu; **misericordia, g.f.** milostivire; **misero,-as pro miseror dicebant veteres acc.** miluiescu, mi-e milă; **monodia, g.f.** cântare de îngropăciune bocitoare; **mysteria, g.fn.pl.** svințire de taină sau tăinuită; **mysterium, g.n.** tainâ, tainâ de svințenie; **oblatio, g.f.** dare de bunăvoie, jârtvă; **obsecratio, g.f.** rugare pentru dumnezău sau cearere; **obsecro,-as** pă sfințenie mă rogu, foarte mă rogu, foarte ceiu; **oratum, g.n.** rugământ; **oratus,-us, g.m.** rugat, rugare; **orthodoxia, g.f.** înțeleagere adevărată; **parento,-as** jârtvescu pentru părinți-m cei morți, facu pomană, praznic; **pietas, g.f.** viiață dumnezăiască,

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

curăție, credință; **pio,-as,-are** svinţeaşte cinstescu, iubăscu; iarăș: curățăscu, îmblânzăscu; **polluceo,-es,-xi** luminăţeaşte jârtvuiescu cu pompă mare, svinţăscu; **piamen,-nis, g.n.** jârtvă spre curățenie; **piatio, g.f.** dobândire de milă, îmblânzire, pocăire; **pontificatus,-us, g.m.** arhierie, popie mare; **pontificium, g.n.** vredniciia popei celui mare; **prædicamentum, g.n.** zâsă care să zâce de multe lucruri, cazanie; **prædicatio, g.f.** vestire, lăudare, căzănire, propoveduire; **prædicatum, g.n.** propovedaniia, care să zâce de ceva; **prædico,-as** propoveduiescu, vestescu; **prædico,-is,-xi** înainte zâcu, gâcescu, prorocescu; **prædictio, g.f.** înainte zâceare, prorocire, gâcire; **prædictum, g.n. idem**; **precatio, g.f.** rugăciune; **preces, g.f.pl.** rugăciune; **precis, preci, precem, preces, g.f.** rugăciune; **precor,-aris** rogu, pohtescu; **probatio, g.f.** mărturisire, bine-vădire; **pronitas, g.f.** plecăciune; **prophetia, g.f.** spunere de ceale viitoare, prorocire; **propheto,-as** gâcescu, prorocescu; **regulo,-as** canonicescu, îndereptezu; **religio,-onis, g.f.** cinste dumnezăiască, slujbă, teamere, svințire; **sacerdotium, g.n.** popie, preoție; **sacrificatio, g.f.** jirtvire, svinţenie; **sacrificium, g.n.** jârtvă, svințire; **sacrifico,-as** jârtvăscu; **sacro,-as** svinţescu, lui dumnezău svinţescu; **sacrum, g.n.** svinţenie, jârtvă, rugăciune; iarăș: biserecă; **salus,-utis, g.f.** spăsenie, mântuire, viiață, rămâneare, sănătate, leac, doftorie; **salvo,-as** slobozăscu, mântuiescu, țâu; **salutatio, g.f.** mulțămire, mulțămită; **salutatorium, g.n.** boierie de mulțămire; **sanctificium, g.n.** laudă de svinţenie; **sanctifico,-a**s svinţescu, curățăscu; **sanctimonia, g.f.** svinţenie, curăție, bunătate, blândețe dumnezăieşti; **sanctio, g.f.** săvârșire, istovire cu leage, întărire; **sanctitas, g.f.** svinție, svințire; **sanctitudo,-inis apud antiquos idem**; **servitium, g.n.** slujbă; **servitudo, g.f.** slujire; **servitus,-utis, g.f.** slujbă; **simplicitas, g.f.** unire, smerenie, neamestecare; **submissio, g.f.** smerire, slobozâre în jos; **superstitio, g.f.** cinstire de dumnezău vicleană, farmăc, teamere mare; **turifico,-as** tămâiezu; **veneratio, g.f.** cinstire, biciuluire;

g) *termeni privitori la slujbele bisericeşti, la momente ale acestora, la anumite sfinte taine, la venerarea divinităţii sau la sărbători*: **adoratio, g.f.** rugăciune**, alleluiach** lăudaț pre Domnul!; **amen** amin, așa să fie, adevărat; **baptisma, g.n.** botezare, botez (**baptismum, g.n. idem baptismus, g.m. idem)**; **baptisma, g.n.** botezare, botez; **baptismum, g.n. idem baptismus, g.m. idem**; **baptista, g.m.** botezători; **baptistes, g.m.** botezători; **baptizatus,-a,-um** botezat,-ă**: baptizo,-as** botezu; **doxa, g.f.** slavă (mărire); **Emmanuel, g.m.** cu noi, Dumnezău; **flaminium, g.n.** preoţiia flamenească; **genesis, g.f.** naștere; **hercle, adverb.** pă dumnezău, adevărat, zău; **homagium, g.n.** —; iarăș: credința noastră care avem la domnul nostru pământesc; **immortalitas, g.f.** nemuriciune; **initiatio, g.f.** sfințenie, hirotonie; **funus,-eris, g.m.** murire, adunare la casa cea de moarte unde iaste cineva mort, urmarea, petreacerea mortului; **necros, g.m.** pogrebanie; **osanna; vide: hosanna** oh, ajută, Doamne, și iartă, sloboază; **pascha, g.f.** meargere de ceaea parte; iarăș: Paști; **Pentecoste,-es, g.f.** a cincizecilea zî după înălțarea Domnului Hristos, Rusalii; **sabbathismus, g.m.** svințire de sâmbătă; **sacratio, g.f.** svințire; **sabbathum, g.n.** sâmbată; **silicernium, g.n.** ospăț de morți,

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

ospăț de praznic, în care au căpătat bătrânii, pomană; **vita, g.f.** viiață; **item**: statul vieții;

h) *termeni religioşi care exprimă caracteristici ori modalităţi*: **auguste** svințește, prea înălțește, cu mare mărire; **basilice** împărătește; **basilicus,-a,-um** împărătesc,-ă, domnesc,-ă; **benedice** binecuvântățește, cu blagoslovenie; **bendicte** cu bunăcuvântare, cu blagoslovenii, cu mare laudă; **bendedicus** bun cuvântători; **benigne** cu bunăvoie, milostivițește; **cælicus,-a,-um** ceresc,-ă, de ceri; **cælifer,-a,-um** purtători de ceri,-re; **cælius** cereașe; **canonicus,-a,-um** canonicesc,-ă; **comis,-e** slovesnic,-ă, credincios,-ă; **comiter** slovesniceașe; **concionabundus,-a,-um** spuitorel de cazanii; **concionnalis,-e** de cazanie, de spunere de cazanie, căzănesc,-ă; **concionatorius,-a,-um** de căzănit, de propoveduit; **consecraneus,-a,-um** svințit,-ă; **consecratus,-a,-um** svințitorit,-ă; **defensus,-a,-um** mântuit,-ă, ocrotit,-ă; **dicatus,-a,-um** închinat,-ă, poclonit,-ă, svințitorit,-ă; **divine** dumnezăiașe; **divinipotens, g.om.** putearnic dumnezăiesc,-ă; **divinus,-a,-um** de dumnezău sau dumnezăiesc,-ă; **dius,-a,-um** dumnezăiesc,-ă, svințos,-ă, neamiș,-ă; **divus,-a,-um** dumnezăiesc,-ă, svințealnic,-ă, svințos,-ă; **entheus,-a,-um** de la dumnezău cuprins,-ă, purceaderea minții de la dumnezău, cu vedearea lui dumnezău plin,-ă; **divinitus, adver.** de la dumnezău sau din putearea lui dumnezău; **eremitanus,-a,-um** sihăstresc,-ă; **evangelicus,-a,-um** evanghielesc,-ă, de evanghielie; **excusabilis,-e** mântuicios,-ă, lesne de mântuit, vreadnic,-ă spre mântuire; **excusate** mântuițește; **excusatorius,-a,-um** de mântuit,-ă; **execrabilis,-e** blăstămat,-ă, urâcios,-ă; **execratus, g.m.; -a, f; -um, n.** blăstămat,-ă, urât,-ă; **fanaticus,-a,-um** nebun,-ă, lunatec,-ă; iarăș: de la dumnezău lovit,-ă; **fatalis,-e** muricios,-ă, din rânduirea lui dumnezău; **fataliter, adverb.** după rânduirea lui dumnezău; **festus,-a,-um** de sărbătoare, sărbători,-re; **fidelis,-e** credincios,-ă; **fideliter** credincioșașe, cu credință; **fidus,-a,-um** credincios,-ă; **hebraice** jidoveașe, ovreiașe; **hebraicus,-a,-um** jidovăsc,-ă; **iconicus,-a,-um** de icoană; **immiserabilis,-e** spre care nimini nu să milostiveașe; **immisericorditer** nemilostivițește; **immisericors,-dis, g.o.** nemilostiv,-ă; **immortalis,-e** nemuritori,-re, nemortac,-ă; **immortaliter** nemurițește; **impie** necredințește, fără credință; **impius,-a,-um** nedumnezăițealnic,-ă, necredincios,-ă; **improtectus,-a,-um** nemântuit, fără de mântuire; **infernalis,-e** de iad, iedesc,-ă; **inhumatus,-a,-um** fără de îngropăciune, neîngropat,-ă; **initiarius,-a,-um** de svințit; **initiatus,-a,-um** hirotonit,-ă, svințit,-ă; **linteatus, g.m.** în veșmânt de giolgi îmbrăcat; **maledice** suduițește, blăstămățește, cu blăstăm; **maledicus,-a,-um** blăstămători,-re, rău cuvântători,-re, măscăritori,-re; **miserabilis,-e** milostivicios,-ă, amărăcios,-ă; **miserabiliter** milostivnicește; **miserabundus,-a,-um** milostivealnic,-ă, amărățealnic,-ă; **miseranter** milostivițește, cu milă; **misericors,-dis, g.o.** milostiv,-ă; **morticinus,-a,-um** mortăcin, murit,-ă; **mortifere** mortițește, cu aducere de moarte; **mortiferus,-a,-um mortifer,-a,-um** aducători de moarte,-re; **mortualis,-e** de moarte, muritoresc; **mortuus,-a,-um** mort,-ă, murit; **mysticus,-a,-um** de svințenie tăinuită sau de taină; **noxalis,-e** greșit,-ă, vinovățăsc,-ă, de greșale; **obsecrandus,-a,-um** pentru dumnezău

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

rugători,-re; **oratus,-a,-um** rugat,-ă; **orthodoxus,-a,-um** cu credința adevărată, cu înțeleagerea adevărată; **pascalis,-e** păscăcios,-ă; **paschalis,-e** păștesc,-ă, de Pași; **perbenigne, adv.** prea credincioșaște, prea blagosovițeaște; **perfidelis,-e** prea credincios,-ă; **perfidiose** fără credință, necredincioșaște; **perfidiusus,-a,-um** necredincios,-ă, fără credință (prea); **pharisaicus,-a,-um** farisienesc,-ă, mândricesc biserecesc,-ă; **pontificialis,-e** arhieresc,-ă, de popa cel mare; **pontificus,-a,-um** arhieresc,-ă, care iaste al popei celui mare; **prædicatus,-a,-um** propoveduit,-ă, căzănit,-ă; **precario, adv.** prin rugăciune; **propheticus,-a,-um** prorocesc,-ă; **regularis,-e** canonicesc, de după regulă, îndereptari; **regulariter, adv.** canoniceaște, după canon; **regulatim idem**; **religiose** svinteaște, cu frică dumnezăiască; **religiosus,-a,-um** temăcios de dumnezău,-ă, svânt, bun; **sacer,-cra,-um** svânt,-ă; iarăș: blăstămat,-ă, osândit,-ă; **sacerdotalis,-e** preoțăsc,-ă, popăsc,-ă; **sacratus,-a,-um** svințit,-ă; **sacrifer,-a,-um** aducători de svințenie,-re; **sacrificalis,-e** de svințenie, de jirtvire, svințitoresc,-ă; **sacrificus,-a,-um** svințitoresc, de jârtvă; **sacrosanctus,-a,-um** credincios,-ă, svințitori,-re, svințit,-ă; **salutaris,-e** de sănătate, spăsitornic, de spăsenie, de mântuire; **salutariter** cu spăsenie; **salutatorius,-a,-um** de mulțămită; **salutifer,-a,-um** spăsitori,-re, aducători de sănătate,-re, ducători de spăsenie,-re; **salutiger,-a,-um** purtători de mulțămită,-re; **salutigerulus, g.m. idem**; **sancte, adv.** svinteaște, tare; **simpliciter, adv.** curat, la aiave, chiar, unițeaște, cu smerenie; **submissus,-a,-um** smerit,-ă, lăsat, slobozât în jos,-ă; **summisse, adv.** smeriteaște, cu smerire; **summissim, adv. idem**; **summissio, g.f. idem quod remmissio**; **summissus,-a,-um seve submissus,-a** smerit,-ă; **superstitiose, adv.** fărmăcătoreaște; **superstitiosus,-a,-um** fărmăcăcios,-ă; **tartareus,-a,-um** den tartar; **testatus,-a,-um** mărturisit,-ă, la aiave, adeverit; **thuricremus,-a,-um** arzători de tămâie,-re; **thurifer,-a,-um** roditori de tămâie,-re; **thurilegus,-a,-um** culegători de tămâie,-re; **truciter, adv.** nemilostiveaște; **truculente adv. idem**; **truculentus,-a,-um** nemilostiv,-vă; **turifer,-a,-um** aducători de tămâie,-re, roditori de tămâie; **venerabilis,-e** cinsticios,-ă, vreadnic spre cinstire, spre biciuluire; **venerabundus,-a,-um** cinstitori pă cineva bucuros,-re; **venerandus,-a,-um** cinstitorealnic,-ă, cinstitori, biciluitori,-re [sic!]; **veneranter, adv.** cu biciuluire, cu mare cinste; **veneratus,-a,-um** cinstit,-ă;

i) *termeni referitori la apropierea ori la depărtarea de religie sau de credinţă, la părăsirea acestei lumi ori la viaţa de apoi*: **anthropomorphitæ** eriticii au fost carii pre dumnezău în chip omenesc au mărturisit; **apostasia, g.f.** stare, rumpere cu credință; **apostata, g.m.** plecat cu credința, rumpt; **apostato,-as** credința-m lasu; **apotheosis, g.f.** schimbare întru dumnezăire, facerea omului în dumnezăire; **atheos, g.m.** fără dumnezău, căruia de dumnezău nimic nu-i iaste frică; **cælicola, g.m.** lăcuitori ceresc (în ceri); **cælites** cerani (carii lăcuiesc în ceri); **defensor, g.m.** mântuitori, ocrotitori; **detestatio, g.f.** blăstămare, urâre; **detetor,-aris** blastămu, urăscu; **detrectatio, g.f.** lăpădare, nevreare; **detrectator, g.m.** nevoitori, cela ce nu va, lăpădători; **detrecto,-as** nu voiu, leapădu; **diabolicus,-a,-um** dievolesc,-ă, hulitoresc,-ă; **diabolus, g.m.** diiavol, hulitori, împotrivitori;

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

dicatio, g.f. svințire, poclonire, închinare; **dico,-as,-are** svințescu, închinu, poclonescu; **diritas, g.f.** nemilostivire, năprăsnicie; **excommunicatio, g.f.** lăpădare afară, încuiare afară din săbor; **excommunico,-as** încuiu afară din săbor, leapădu afară; **execratio, g.f.** blăstămare, blăstăm, urâre; **execro,-as** blăstămu, urăscu; **exorcismus,-i, g.m.** silire cu jurământ, silire, gonire de drac; **exorcista, g.m.** silitori de draci, gonitori de draci; **fidelitas, g.f.** credincioșie; **fides,-ei, g.f.** credință; **idolatra, g.m.** închinători de bozi, de idoli; **idolatria, g.f.** închinare de idoli; **idolum, g.n.** idol, bozu; **impietas, g.f.** nedumnezăire, necurăție; **impio,-as** nedumnezăițeaște năsâlnicescu, facu sâlă; **infernus, g.m.** iad; **initiamenta, g.n.pl.** întâia începăturea de învățarea credinței; **irreligiosus,-a,-um** nedumnezăialnic,-ă, fără de leage, necredincios,-ă; **levifidus,-a,-um** care iaste cu credința ușoară, pentru că curând poate lua și alta; **maledicentia, g.f.** suduire, blăstămare; **maledico,-is** suduiescu, blastămu, zâcu rău; **maledictio, g.f.** măscărire, suduire; **maledictum, g.n.** sudalmă, măscară, blăstăm; **mors,-tis, g.f.** moarte; **noxa, g.f.** vină, păcat, greșală; **noxia, g.f.** păcat, greșală; **obitus, g.m.** murire, moarte; **peccator, g.m.** păcătos, păcătuitori; **peccatrix, g.f**. păcătoasă, păcătuitoare; **peccatum, g.n**. păcat, greșală; **peccatur, imperso**. cade păcat, să păcătuiaște, să greșaște; **pecco,-as** păcătuiescu, facu păcat, greșescu; **perfidia, g.f.** necredință; **polluo,-is** pângărescu; **pollutio, g.f.** pângărire; **pollutus,-a,-um** pângărit,-ă; **sacrilagium, g.n.** furare de svințenie, spargere de biseareci; **sacrilegus, g.m.** furători de svințenie, hoțitori de biseareci; **simonia, g.f. vulgo dicitur a Simone mago, Latine ambitus** vinderea în bani a lucrului biserecesc, păcat cumplit; **Tartares, g.m.** iadul sau o parte îmbăznată a iadului, tartar; **trivenefica, g.f.** strâgoaie fărmăcătoare îndrăcită; **trucitas, g.f.** nemilostivire;

j) *antroponime şi nume de noroade biblice*: **Abel, g.m.** un fii al lui Adam, Avel; **Agapeta, g.f.** o fată sfântă care slujiia lui Dumnezău; **Agar, g.f.** slujnica lui Avraam; **Agbarus, vel Abgarus, g.m.** crai de la Edes, căruia să ceteaște răvașul trimis cătră Hristos și răspunsurile lui Hristos în cartea [lui] Eusebius; **Chamaan, g.m.** fiiul lui Ham, nepotul lui Noe, al căruia pământul cel larg pă urmă s-au dat **iz**railteanilor; **Enoch, patriarcha** patriarhul Enoh; **Esau, g.m.** fiiul lui Isac, care apoi s-au numit Seir și Edon; **Gog et Magog** nume în Svânta Scriptură; **Hebræus, g.m.** jidov, ovreai**; Herodes, g.m.** împărat au fost al Iudeei, deci trei au fost cu acestaș nume, de a cărora fapte în Svânta Scriptură iaste pomenire: cel dintâi, Marele Irod, într-a căruia vreame s-au născut Hristos și adevărat acesta au omorât copiii cei mici, celalalt, Antipas Irod, care au tăiat capul Svântului Ioan Botezătoriul; al treilea, Irod Agripa, care au tăiat capul mai Marelui Sveti Ioacah; **Ismæl, g.m.** fiiul lui Avraam cel din slujnică; **Judæus, g.m.** jidov; **judaicus,-a,-um** de jidov, jidovăsc,-ă; **Levi, g.m.** un patriiarf [sic!], fiiul lui Iacov; **Maria, g.f.** numele Maicei Domnului nostru Isus Hristos și a alaltor fămei; **Melchisedec, g.m.** svântul preot al lui Dumnezău; **Palæstini, g.m.pl.** lăcuitorii Palestinei; **Paulus,-i, g.m.** numele romanilor; iarăș: apostol svânt pre carele l-au chiemat Saul când era fariseu; **Sabbatharii, g.m.pl. dicti sunt Iudæi a Romanis quod**

BDD-A28326 © 2018 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

Sabbatha supersti[tio]se colerent ovreaii cei cinstitori de sâmbată; **Sarai, g.f.** muiarea lui Avraam, căriia i-au fost numele cel dintâi Sara;

k) *toponime biblice*: **Alexandrium g.n.** oraș al Jidovimei; **Bethania, g.f.** orășel supt muntele Elevutului lângă Ierusalim și iaste cale de daoao miluri de pământ până la Ierusalim; iaste și altă Viftanie dincolo de Iordan; **Bethel, g.f.** oraș al Samariei; **Betlehem, g.f**. oraș al Iudeii, de-acolo până în Ierusalim 7 mile de loc, în care Domnul nostru Isus Hristos s-au născut; **Bethsaida, g.f.** oraș al Galileei lângă alești**e**ul **T**iberiului; **Bethsames, g.f.** oraș al Galileei în care Domnul nostru Isus Hristos**,** precum spun scripturile, multe minuni au făcut; **Bethsura, g.f.** oraș mare au fost al jidovilor; **Cananæa, g.f.** Pământul Făgăduinței lăudat; **Derbe, g.f.** orășel al ținutului Isauriei în care **T**imothei, ucenicul lui Sveti Pavel s-au născut; **Emmanus,-ntis** nume de oraș în Iudea**; Galilæa, g.f.** țânut al Țărei Jidovești; **Gaza, g.f.** bogățâie, comoară; iarăș: nume de oraș în Persiia și-n Palestina; **Gehenna, g.f.** o vale nu departe de la Ierusalim, unde din oraș tot gunoiul și scârnăviia au purtat; iarăș: **metaphorice**: locul osândiților, iadul mare; **Gitta, g.m.** oraș în Palestina; **Gomorrha, g.f.** oraș în Palestina, unde iaste acum eleșteu sau Marea Roșie; **Hierosolyma, g.n.pl.** Ierusalim; **Hierusalem, g.n.** oraș mare al Jidovimei; **Iconium, g.n.** oraș în Cappadochiia sau în L**y**caoniia unde au propoveduit Sveti Pavel și Varrava [sic!]; **Judæa, g.f.** Țara Jidovească; iarăș: jidovcă; **Samaria, g.f.** oraș palestienesc, loc de umblat patru zâle la Ierusalim, într-alt nume Sabasto, de pre care mijlocul Galileii și vecinătatea Iudeii să chiiamă Samariia; **Sodoma, g.f.** oraș mare au fost în Palestina sau în Jidovime, care cu foc de piatră pucioasă s-au ars și s-au prăpădit, acum într-acelaș loc iaste un alești**e**u împuțât; **Tarsius, g.m.** oraș mare al Țililiei în care s-au născut Svântul apostol Pavel;

l) *hidronime biblice*: **Geon, g.m.** unul dintre patru izvoare din rai, precum arată Svânta Scriptură; **Jordanis, g.m.** apă curgătoare în Țara Jidovască, prin Galileiia;

m) *părți ale Sfintei Scripturi*: **Leviticus, g.m.** a treaea carte a lui Moisi; **Pentateuechus, g.m.** cinci cărți ale lui Moisi.

5. Analiza inventarului lexical relevă faptul că Teodor Corbea reuşeşte să redea cît mai bine în limba română termenii religioşi latineşti, făcînd dovada cunoaşterii aprofundate nu numai a limbii române, ci şi a limbii de cultură occidentale.

5.1. Pe lîngă valorizarea mijloacelor interne de formare de noi cuvinte (în special, derivare şi compunere: **maledice** suduițeaște, blăstămățeaște, cu blăstăm; **enerandus,-a,-um** cinstitorealnic,-ă, cinstitori, biciluitori,-re [sic!]), Corbea recurge, în special, la bogăţia sinonimică a limbii române (**perbenigne, adv.** prea credincioșaște, prea blagosovițeaște; **salus,-utis, g.f.** spășenie, mântuire, viiață, rămâneare, sănătate, leac, doftorie; **salutifer,-a,-um** spăsitori,-re, aducători de sănătate,-re, ducători de spăsenie,-re; **superstitio, g.f.** cinstire de dumnezău vicleană, farmăc, teamere mare), cu scopul vădit de a face cît mai accesibilă

BDD-A28326 © 2018 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

înţelegerea cuvintelor latineşti[4], îmbinînd, uneori, terminologia religioasă consacrată în principatele române cu cea populară (Teleoacă 2017: 65-66), mult mai pe înţelesul celor care nu pricepeau întru totul unii dintre termenii tălmăciţi (**imago, g.f.** chip, icoană, înfigurare, asămănare; **imaguncula, g.f.** iconiță, chipșor, înfigurărea; **prædictio, g.f.** înainte zâceare, prorocire, gâcire).

5.1.1. Seriile sinonimice create de eruditul ardelean sînt fireşti atît în ceea ce priveşte organizarea generală a lexiconului, cît şi în ceea ce priveşte perioada vechiului scris românesc, întrucît nevoia de nuanţare era resimţită mai mult ca oricînd.

5.1.2. De altfel, observaţia Floricăi Dimitrescu privitoare la lexicul *Paliei de la Orăştie*, text din veacul al XVI-lea, şi anume că prezenţa semnificativă a „termenilor sinonimi poate constitui un indiciu al grijii traducătorilor [s. n. Teodor Corbea] pentru precizie sau pentru atingerea unor nuanţe, a frămîntărilor lor pentru a găsi cuvîntul cel mai adecvat, poate şi cel mai expresiv" (1995: 37) pare că se validează şi în cazul acestei scrieri, în ale cărei pagini autorul se dovedeşte a fi nu numai un tălmăcitor, ci şi un făuritor de cuvinte dintre cele mai felurite.

5.2. Alteori, pentru o mai bună cuprindere a înţelesului cuvintelor latineşti, cărturarul ardelean recurge la felurite sintagme (**salutaris,-e** de sănătate, spăsitornic, de spăsenie, de mântuire; **sacrilagium, g.n.** furare de svinţenie, spargere de biseareci) sau la parafraze (**parento,-as** jârtvescu pentru părinți-m cei morți, facu pomană, praznic; **initiamenta, g.n.pl.** întâia începăturea de învățarea credinței) ori la subordonate atributive al căror rol este de a reda cît mai bine semnificaţia unităţilor lexicale (**atheos, g.m.** fără dumnezău, căruia de dumnezău nimic nu-i iaste frică; **prædicamentum, g.n.** zâsă care să zâce de multe lucruri, cazanie; **pontificus,-a,-um** arhieresc,-ă, care iaste al popei celui mare).

5.3. În perspectivă etimologică, am putut constata că termenii religioşi româneşti dominanţi provin din latină sau au fost creaţi, în bună măsură, pe tărîm românesc de la baze derivative latineşti ori slave (mai rar greceşti) (**simpliciter, adv.** curat, la aiave, chiar, unițeaște, cu smerenie; **dicatus,-a,-um** închinat,-ă, poclonit,-ă, svinţitorit,-ă). Însă trebuie menţionat faptul că cei fundamentali, creştini, sînt esenţialmente de sorginte latină, aşa cum este cazul şi la celelalte popoare romanice, reprezentînd piatra de temelie a creştinismului de pe bătrînul continent. Aceştia din urmă „reprezintă cea mai veche terminologie religioasă a poporului român, constituind astfel şi primul strat terminologic al limbajului religios românesc" (Onu 2000: 16).

În schimb, nu foarte numeroşi, termenii de origine slavonă ţin mai mult de organizarea bisericească răsăriteană şi de rînduiala bisericii ortodoxe române (**concilium, g.n.** săbor, svat).

5.4. De asemenea, menţionăm faptul că, în tîlcuirea termenilor religioşi, Teodor Corbea păstrează acelaşi tipar, respectiv echivalarea multiplă, realizată prin diverse posibilităţi oferite de sistem (**funus,-eris, g.m.** murire, adunare la

[4] Pentru clarificarea semnificaţiilor unor unităţi lexicale latineşti, am consultat şi DILR şi DL-R.

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

casa cea de moarte unde iaste cineva mort, urmarea, petreacerea mortului; **religio,-onis, g.f.** cinste dumnezăiască, slujbă, teamere, svințire; **noxalis,-e** greșit,-ă, vinovățăsc,-ă, de greșale).

5.5. Se poate observa că majoritatea termenilor latineşti ce au un caracter religios, tălmăciţi de către Teodor Corbea, vor intra, ulterior, în vocabularul limbii române pe calea împrumuturilor latino-romanice, constituind perechi sinonimice, care vor asigura îmbogăţirea şi nuanţarea limbajului religios românesc, în special în cele trei veacuri din urmă, cînd românii s-a întors tot mai mult cu faţa spre Occident. Această adoptare a noilor termeni religioşi nu trebuie înţeleasă însă ca un abandon al terminologiei vehiculate în creştinismul răsăritean, ci ca o deschidere înspre romanitatea vestică.

5.5. Astfel, multiplele influenţe pe care le-a cunoscut limbajul religios românesc se vor explica prin anumite „tendinţe spre orizonturi mai largi, europene [care] au dat creştinismului nostru, de-a lungul secolelor, o dezvoltare dincolo de «bizantinismul formalist», închistat în propriile-i doctrine vetero-creştine – un liber drum *sui generis* între Răsărit şi Apus, într-o concordanţă şi fecundă alăturare" (Niculescu 2017: 74).

6. Parcurgerea atentă a dicţionarului confirmă premisa de la care am plecat, dovedindu-se că avem de-a face cu un număr semnificativ de termeni religioşi, care ilustrează faptul că, în ciuda caracterului laic al dicţionarului, acesta este încă strîns legat de creştinism şi de religie.

6.1. Pe lîngă această observaţie de ordin general, am putut remarca ştiinţa lui Teodor Corbea de a echivala termenii latineşti din coloanele dicţionarului, explicabilă prin vastul să orizont cultural şi prin cunoaşterea aprofundată a limbii române şi a lexicului acesteia.

6.2. De asemenea, trebuie adăugat şi faptul că autorul lexiconului stăpînea mijloacele interne de formare a cuvintelor şi reuşea mai bine decît orice alt învăţat din vremea sa să valorifice posibilităţile oferite de sistem, creînd adesea felurite unităţi lexicale, spre a reda cît mai bine înţelesurile cuvintelor latineşti în limba română.

Bibliografie:

a) *surse*:

Corbea, Teodor. 2010. *Psaltirea în versuri*, ediţie, studiu introductiv, note şi glosar de Alin-Mihai Gherman, București: Editura Academiei Române

DLVI = Corbea, Teodor, 2001, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediţie de Alin-Mihai Gherman, vol. I (Studiu introductiv, note şi text), Cluj-Napoca, Editura Clusium

b) *studii şi articole*:

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

Bălan, Ioan. 1914. *Limba cărţilor bisericeşti. Studiu istoric şi liturgic*, Blaj: Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic
Bărbuleanu-Tereche, Ana-Maria. 2013. *Limbajul religios românesc actual*, Craiova: Editura Universitaria
Cândea, Virgil et *alii*. 2012. *Istoria Românilor*, vol. V (*O epocă de înnoiri în spirit european, 1601-1711/1716*), ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti: Editura Enciclopedică
Chivu, Gheorghe. 2017. *Terminologie lingvistică într-un lexicon de la sfârşitul veacului al XVII-lea*, în Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, Camelia Stan, Rodica Zafiu (eds), *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare*, Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, p. 103-107
Chivu, Gheorghe. 1997. *Civilizaţie şi cultură. Consideraţii asupra limbajului bisericesc actual*, Bucureşti: Editura Academiei Române
Creţu, Gr. 1905. *Cel mai vechiu dicţionar latino-românesc de Todor Corbea* (*Manuscript de pe la 1700*), extras, Bucuresci: Tipografia „Voinţa Naţională"
Diaconiţa, Georgiana. 2015. *Stilul religios în diacronie*, în Rodica Nagy, Mircea A. Diaconu, Alina Nacu (coord.), *Discurs critic şi variaţie lingvistică. De la frază la text: lingvistică şi literatură*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, p. 285-291
Dimitrescu, Florica. 1995. *Dinamica lexicului românesc. Ieri şi azi*, Cluj-Napoca-Bucureşti: Editurile Clusium & Logos
Gherman, A. M. 2010. *Un umanist român: Teodor Corbea*, Cluj-Napoca: Casa Cărţii de Ştiinţă
Gherman, Alin Mihai. 2004a. *Aspecte umaniste în cultura românească veche*, Bucureşti: Editura Enciclopedică
Gherman, Alin-Mihai. 2004b. *Literatură română din Transilvania între preluminism şi preromantism*, Cluj-Napoca: Casa Cărţii de Ştiinţă
Gherman, Mihai. 2000-2001. *Lexicografie şi gramatică în dicţionarul lui Teodor Corbea*, în „Dacoromania", V-VI, p. 161-164
Gheţie, Ion (coord.). 1997. *Istoria limbii române literare. Epoca veche* (1532-1780), Bucureşti, Editura Academiei Române
Ivăniş-Frenţiu, Maria. 2013. *Aspecte ale limbajului liturgic românesc*, Cluj-Napoca: Casa Cărţii de Ştiinţă
Niculescu, Alexandru. 2017. *Creştinismul românesc. Studii istorico-filologice*, Bucureşti, Editura Spandugino
Onu, Liviu. 2000. *Terminologia creştină şi istoria limbii române*, Bucureşti: Editura Academiei Române
Teleoacă, Dana-Luminiţa. 2017. *Limbajul bisericesc actual între tradiţie şi modernitate. Literatura didactică şi literatura beletristică*, Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti

c) *dicţionare*:
DILR = Gaffiot, Félix. 1967. *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris: Éditions Hachette

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)

DLR = ***. 2010. *Dicţionarul limbii române*, ediţie anastatică, vol. I-XIX, Bucureşti: Editura Academiei Române
DL-R = Guţu, G. 1983. *Dicţionar latin-român*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică
DLU = Szenci Molnár, Albert. 1990. *Dictionarvm latinovngaricvm opus novum et hactenvus nvsqvam editvum; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam* (1604), Noribergae: Procurante Elia Hvterro Germano (accesibil din www.google.ro - cărţi)
DR = Stoian, Ion M. 1994. *Dicţionar religios. Termeni religioşi, credinţe populare şi nume proprii*, Bucureşti: Editura Garamond

Notă: Publicarea acestei contribuţii ştiinţifice a fost posibilă datorită implicării în cadrul proiectului PN-III-P1-1.2.PCCDI-2017-0326 (*Enciclopedia imaginariilor din Romania. Patrimoniu lingvistic şi identităţi cultural lingvistice*, derulat la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, cu susţinerea financiară a programului PCCDI 2017.

BDD-A28326 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:51:04 UTC)